

بازنمایی اخلاق ناب قرآنی و نبوی در سیره رضوی

استاد دانشگاه تهران با بیان اینکه در دوران امامت امام رضا(ع) اخلاق پررنگ است، گفت: ایشان آگاهانه به دنبال تثبیت مکارم اخلاق در جامعه بودند ...

استاد دانشگاه تهران با بیان اینکه در دوران امامت امام رضا(ع) اخلاق پررنگ است، گفت: ایشان آگاهانه به دنبال تثبیت مکارم اخلاق در جامعه بودند و خودشان هم برترین شخص در تخلق به اخلاق بودند. برخی قائل بودند که قدرت و سیاست بر اخلاق سیطره دارد ولی سیره رضوی اخلاق ناب قرآنی و نبوی را بازنمایی کرد و به عبارتی امام رضا(ع) انقلاب اخلاقی را به عینیت رساندند.

علی راد به گزارش ایگنا، حجت الاسلام والمسلمین علی راد، استاد دانشگاه تهران، هفتم شهریورماه در همایش ملی اخلاق و تربیت در سیره و معارف رضوی که از سوی دفتر قم بنیاد علمی پژوهشی آستان قدس رضوی در حال برگزاری است به موضوع «عیون اخبارالرضا کتابی به مثابه کتاب تربیت و اخلاق» پرداخت و گفت: در حوزه عیون پژوهی باید اعتراف کنیم که در این نیم قرن کارهای فاخری انجام نداده ایم البته در زمینه تصحیح و تعلیق و ترجمه آن کارهای فاخری شده است ولی این کتاب در فرهنگ عمومی بین شیعه شناخته شده نیست. وقتی گفته شود منابع اخلاق نقلی و تربیتی را نام ببرید این کتاب معرفی نمی شود لذا بحث اصلی بنده تاکید بر این رهیافت مغفول و کمتر شناخته شده است.

وی افزود: دیدگاه غالب و رایج نزد پژوهشگران این است که کتاب عیون کلامی تاریخی است زیرا بیشتر روایات در حوزه خدا و پیامبر(ص) و امام شناسی و موضوعات دیگر کلامی است و مباحث زیاد دیگری هم تاریخی و مرتبط با سبک زندگی امام رضا(ع) است. البته هر چند شیخ صدوق در این کتاب بابی را به بیان اوصاف اخلاقی حضرت رضا(ع) اختصاص داده است ولی در ابواب دیگر کتاب عنوان اخلاق و تربیت را به مثابه یک مسئله شیخ صدوق مشاهده نمی کنیم.

استاد دانشگاه تهران اضافه کرد: اعتقاد بنده این است که می توان براساس روش تحلیل مضمون این رهیافت را تکمیل کنیم و نشان دهیم این کتاب با وجود کلامی و تاریخی بودن، کتابی تربیتی و اخلاقی هم هست. در بین عیون پژوهان، این شهرت وجود دارد که کتاب در مورد توحید و کرامات امام رضا(ع) است و خطب توحیدی والایی دارد ولی نظر بنده این است که این رهیافت قابل تعدیل است. برجسته شدن مباحث کلامی این کتاب نافی سویه های اخلاقی و تربیتی در آن نیست و جمع میان این دو سویه ها، از نظر عقلی و منطقی ممتنع نیست.

انس مداوم امام رضا(ع) با قرآن

راد با بیان اینکه سخنان و رفتار امام رضا(ع) همانند قرآن ذوابعاد و دارای لایه های متنوع و پیچیده است، تصریح کرد: مشخصه امام رضا(ع) انس مداوم ایشان با قرآن کریم است که مشهور شده است؛ وقتی امام رضا(ع) را وصف می کنند به عنوان فردی است که سخنان و رفتار او دارای بنیادهای قرآنی است؛ این ویژگی در ائمه دیگر هم هست ولی در مورد امام رضا(ع) خیلی مشهور است؛ آن حضرت در مناظراتشان در بحث آیاتی از سوره فاطر با آمادگی کامل وارد بحث شدند که شگفت آور است زیرا موضوعات مناظره را مامون تعیین و به همه اعلام می کرد ولی امام رضا(ع) را بی خبر می گذاشت و ناگهان ایشان را به مجلس مناظره می کشاند ولی باز می بینیم سخنان امام، شاهکار است؛ ایشان ثابت فرمودند که حدیث ثقلین وام گرفته از آیات ۳۱ تا ۳۳ سوره مبارکه فاطر است.

وی با بیان اینکه سوگمندان این آیات در مطالعات کلامی مورد غفلت است با اینکه محور یکی از مناظرات امام رضا(ع) است، گفت: ایشان تفسیر قرآن به قرآن از این آیات ارائه کردند تا جایی که خصم اعتراف کردند که خداوند دست ما را از دامن شما کوتاه نکند، بحث این آیات وارث کتاب است که امام(ع) بر خلاف مخالفانشان فرمودند که وارث کتاب، عترت خاصه است و این را با آیات قرآن ثابت کردند. در حدیث چهارم از باب ۴۴ کتاب عیون آمده است که حضرت رضا(ع) هر سه روز یکبار ختم قرآن می کردند و گفته شده است که همه سخنان و رفتار ایشان مبتنی بر قرآن بود که البته امام باقر(ع) بنیانگذار این روش بودند و فرمودند هر وقت من حدیثی خواندم از من بپرسید که مستندات قرآنی آن چیست.

راد افزود: قرآن در جان و اندیشه و فکر امام رضا(ع) حضور تام و تمام داشت و نیازی به احضار نبود کما اینکه لب مبارک امام حسین(ع) و سر بریده ایشان هم در مسیر کوفه و شام قرآن می خواندند و در طول حرکت عاشورا هم این مسئله موج می زند.

میزان و بسامد استنادات قرآنی امام رضا(ع) شاهکار است زیرا ایشان در مناظره با یک عالم اهل سنت نمی تواند به روایات خودشان و اجدادشان مراجعه کنند ولی قرآن، فصل الخطاب است لذا گفتار امام رضا(ع) قرآنی است.

استاد دانشگاه تهران با بیان اینکه ایشان در فرمایشی فرمودند اگر خواستی زن خود را طلاق بدهی بده ولی بدان «وَأَنَّ اللَّهَ قَدُّ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا»، اظهار کرد: یعنی اگر قانون نتواند حق را به صورت کامل ادا کند ولی تو بدان خداوند احاطه بر همه اعمال و رفتار بین شما و همسران دارد لذا طلاق ندهید ولی اگر دادید به معروف و احسان باشد.

وی با بیان اینکه سبک قرآن تلفیق کلام، فقه و اخلاق است و در تحلیل عیون هم باید این روش را به کار ببریم، افزود: در گفتمان علمی دوران امام رضا(ع) مرز بین دانش های مختلف مانند قرون هفتم به بعد جدا نبوده است و درهم تنیدگی وجود داشت لذا شیخ صدوق هم قصد تفکیک احادیث را به صورت موضوعی نداشته است و ملاک و معیار او غرر و نفاست حدیث است یعنی روایتی که برجستگی خاصی دارد.

سبک تعلیمی امام رضا(ع) سبک قرآن است

استاد دانشگاه تهران با بیان اینکه همچنین سبک تعلیمی حضرت رضا(ع) همان سبک تعلیمی قرآن است، گفت: یعنی توجه به تعهدات اجتماعی، احساسات و عواطف و عقلانیت و ... در تعلیم با هم است و انسان با همه ابعاد وجودی لحاظ می شود و شور و احساس در کنار عقلانیت مورد توجه است و احادیث امام رضا(ع) هم اینطور است.

وی افزود: مثلا در مناظره با عمران صابی اخلاق موج می زند؛ عمدتا مناظرات با این هدف است که فرد طرف مقابل را شکست بدهد به همین دلیل الان مناظرات علمی شکل نمی گیرد؛ امام رضا(ع) با عمران در نهایت تواضع و فروتنی و با ارسال یک مرکب خاص و هدایای ویژه با او برخورد کرد یعنی امام همه ابعاد را لحاظ فرمودند.

راد بیان کرد: چون اخلاق و تربیت نزد علمای گذشته تا قبل از اخلاق ناصری جدی گرفته نشده بود لذا احادیث اخلاقی هم مورد توجه نبوده است؛ البته ادعای بنده این نیست که کتاب عیون کتابی تخصصی در عرصه تربیت و اخلاق است و مدعی نیستیم که هدف شیخ صدوق هم گزینش روایات اخلاقی بوده است ولی معتقدم که منبعی مهم در مباحث اخلاق و تربیت است و نباید از آن در تبیین نظریه اخلاق و حیانی به ویژه اخلاق اجتماعی غفلت کنیم.

وی تاکید کرد: بخش عمده احادیث این کتاب مرتبط با دوره ولایتعهدی امام و روایاتی است که حضرت در اجتماعات آن را بیان فرمودند مانند خطب امام علی(ع) در دوره حکومتشان که برونداد اخلاق اجتماعی در آن برجسته است زیرا اخلاق اجتماعی محصول کنش اجتماعی امام(ع) است.

راد با بیان اینکه کتاب عیون واقعا مروراید و ستاره است و شکوه امامت را به تصویر کشیده است به همان اندازه هم اخلاق و تربیت اسلامی را ترسیم کرده است که می توان آن را به دنیا معرفی کنیم، تصریح کرد: تقریبا دوهزار و ۴۰۰ حدیث از امام رضا(ع) به ما رسیده که نزدیک به هزار حدیث از کتاب عیون است یعنی یک سوم آن؛ وقتی کتاب عیون مطالعه شود اخلاق تربیت برای حضرت رضا(ع) بسیار مهم و در متن و جوهره زندگی حضرت رضا(ع) است و اخلاق به مثابه ابزار برای مدیریت زندگی دیگران و کنترل اجتماعی نیست مثلا گاهی زهد در جامعه رواج یافته است تا مردم در تنگنا باشند و توان اعتراض نداشته باشند یعنی زهد اهرم کنترل اجتماعی شده است.

راد بیان کرد: الان هم گاهی گفته می شود که پیامبر(ص) و ائمه(ع) زاهد بوده اند و شما هم باشید یعنی به ما می گویند ثروت باید در دست دیگران باشد و شما همیشه نیازمند و یکی از دلایل عقب ماندگی مسلمین در بحث فقرزدایی همین تفکر نادرست است.

امامت اخلاقی

راد افزود: امامت و شخص امام در کنش و وظیفه در امتداد نبوت است؛ امامت حضرت رضا(ع) بسان بعثت نبی مکرم بود و ویژگی بعثت نبی اعظم(ص) انقلاب اخلاقی بود لذا اعجاز اخلاقی را به پیامبر(ص) نسبت داده اند و امامت امام رضا(ع) امامتی اخلاقی است. از این رو حضرت رضا(ع) آگاهانه به دنبال تثبیت مکارم اخلاق در جامعه بودند و خودشان هم برترین شخص در تخلق به اخلاق بود و امامت اخلاقی داشتند.

استاد دانشگاه تهران تصریح کرد: دوره امام رضا(ع) دوره التقاط اخلاقی بود یعنی برخی دنیال سودگرایی اخلاقی بودند؛ برخی هم تحت تاثیر جریان‌های شبه عرفانی، زهدگرایی می کردند مانند قلندریه و ... که به امام رضا(ع) انتقاد داشتند که چرا شما شیک پوش هستید یا برخی مانند مرجئه به اصالت اخلاق قائل نبودند و یا برخی دنیال اخلاق خودبنیاد یونانی بودند؛ برخی قائل بودند که قدرت و سیاست بر اخلاق سیطره دارد لذا مخلوطی از این تفکرات وجود داشت ولی سیره رضوی اخلاق ناب قرآنی و نبوی را بازنمایی کرد و به عبارتی ایشان انقلاب اخلاقی را به عینیت رساند.

وی تاکید کرد: امام رضا(ع) در تعریف ایمان، اصرار بر اخلاق گرایی داشتند برخلاف کسانی که عمل به فقه را مصداق ایمان می دانستند لذا جامعه دچار نابهنجاری های اخلاقی شده بود. دستگاه خلافت عباسی هم مبتنی بر نظریه جدایی اخلاق از سیاست خود را ملزم به اخلاق نمی دانست و از اخلاق برای کنترل اجتماعی استفاده می کرد ولی ایشان نشان داد که اخلاق از سیاست جدا نیست و حاکم اسلامی هم باید مانند دیگران پیرو اخلاق باشد.

راد در پایان تصریح کرد: امام رضا(ع) نظریه در هم تنیدگی را در برابر نظریه گسست اخلاق مطرح کردند؛ ما دین و اخلاق و فقه را تفکیک می کنیم در حالی که امام اینطور نبودند. یعنی اخلاق با سایر اعضای دین در هم تنیده است و در همه عرصه ها از جمله تجارت، دوستی و دشمنی و مناظره و علم باید رعایت شود یعنی انسان مؤمن در هر قلمرویی کنش داشته باشد نیازمند این اخلاق است و اخلاق جزء جدایی ناپذیر در اعمال انسان در خلوت و جلوت و در هر جایی است لذا در نظریه امام رضا اخلاق با خدا، خود، دیگری و محیط زیست و حیوانات هم وجود دارد.